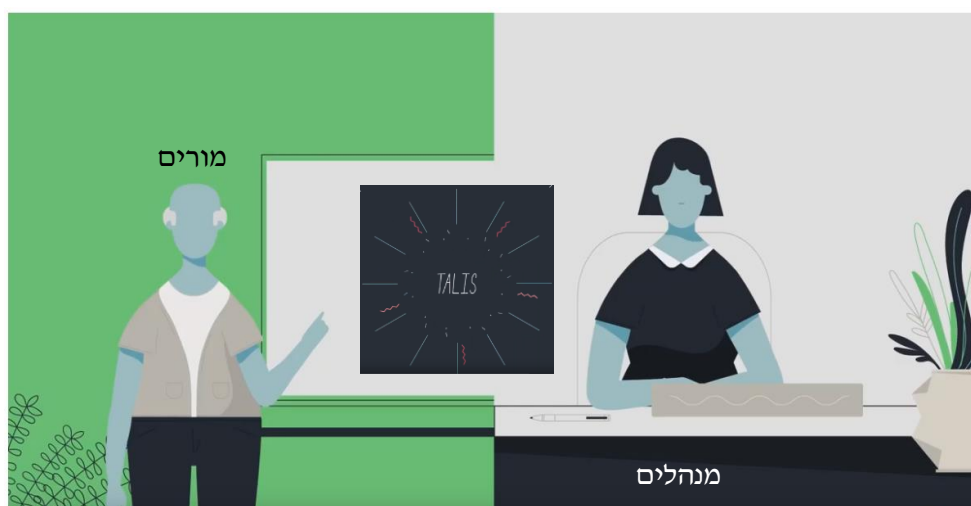

TALIS 2018 טאליס

Teaching and Learning International Survey

סקר ההוראה והלמידה הבין-לאומי

דוח מורחב

פרק 5 – הבחירה בהוראה כקריירה וגורמי המשיכה למקצוע

הדוח המלא של מחקר טאליס 2018 מפורסם באתר הראמ"ה

5. הבחירה בהוראה כקריירה וגורמי המשיכה למקצוע

מחקרים מראים כי מדינות שהישגי תלמידיהן גבוהים נוטות להשתמש באמצעים שונים כדי לבחור את המורים, בין היתר באמצעות מבחני כניסה, הכשרת פרחי הוראה טרם כניסתם להוראה והשלמה של תקופת סטאז' בהצלחה. עם זאת, רק מדינות מעטות מצליחות למשוך מועמדים בעלי הישגים לימודיים גבוהים ומיומנויות גבוהות לבחור במקצוע ההוראה וללמוד לקראתו, ובעיקר בהשוואה למקצועות אחרים המצריכים לימודים אקדמיים. מכאן שנודעת חשיבות להבנת תהליך הבחירה של הבוחרים במקצוע ההוראה – אם כהעדפה ראשונה ואם לא – ולהבנת הגורמים שבבסיס המוטיבציה והשיקולים לבחירה במקצוע זה, אשר בתורם יכולים לשפוך אור על היבטים במקצוע ההוראה שהופכים אותו למושך בעיני המועמדים.

5.1. העדפה בבחירה בהוראה כקריירה

במחקר טאליס נשאלו המורים אם ההוראה הייתה ההעדפה הראשונה שלהם בבחירת הקריירה. בישראל, כמעט שני שלישים (61%) מן המורים בכיתות ז'-ט' ציינו כי הוראה הייתה העדפתם הראשונה בבחירת הקריירה (לוח 18). שיעור זה נמוך במעט בהשוואה לממוצע במדינות ה-OECD (67%). שיעור גבוה במיוחד של מורים שהוראה הייתה העדפתם הראשונה בבחירת הקריירה נרשם במדינות מזרח אסיה, ובעיקר בווייטנאם (93%), בגאורגיה (89%) ובשנגחאי (סין) (87%), ואילו שיעור נמוך במיוחד נרשם בבואנוס איירס (ארגנטינה) ובהולנד (53%) ובעיקר בדרום אפריקה (49%). אפשר לתלות הבדלים ניכרים אלו בין המדינות באיכות, בקושי ובמשך של תהליכי המיון, ההכשרה והרישוי של מועמדים להוראה, באיכות מערכת החינוך וההוראה המסופקת במדינות, בהבדלים תרבותיים הנוגעים למעמד החברתי-כלכלי של המקצוע ושל העוסקים בו, בהבדלים בשוקי התעסוקה (כגון מוביליות בין סקטורים), וכדומה. בישראל לא נמצא הבדל של ממש בין מורים בבתי ספר דוברי עברית לבין עמיתיהם בבתי ספר דוברי ערבית.

לוח 18: שיעורי המורים שציינו כי הוראה הייתה העדפתם הראשונה בבחירת הקריירה

ההיגד	כלל ישראל	ממוצע OECD	בתי"ס דוברי עברית	בתי"ס דוברי ערבית
בבחירת הקריירה, האם הוראה הייתה ההעדפה הראשונה שלך?	61%	67%	61%	62%

הן בישראל והן בממוצע מדינות ה-OECD, שיעור הבחירה בהוראה כהעדפה ראשונה גבוה בכ-10% בקרב מורות בהשוואה למורים. פערים מגדריים ניכרים נרשמו בעיקר במדינות מזרח אירופה כגון אסטוניה (פער של 28%) ולטביה (פער של 21%), ואילו במדינות הנורדיות (דנמרק, פינלנד, ונורבגיה) וכן בהולנד, באיחוד האמירויות הערביות ובדרום אפריקה לא נרשם פער מובהק בין המינים. רק ביפן נרשם פער לטובת הגברים. מקובל כי גברים נוטים יותר מנשים לראות בקריירה בתחום ההוראה ייעוד מאוחר או קריירה שנייה, לדוגמה לאחר פרישה מוקדמת מהצבא (נפוץ בישראל) או מהתעשייה. פער מגדרי זה בהעדפת ההוראה כקריירה נמצא בהלימה לפער דומה בשאיפות המקצועיות ובציפיות לקריירה בקרב תלמידים בני 15, עת יותר בנות מבנים שאפו לקריירה בתחום ההוראה, כפי שעלה במחקרי PISA. בישראל, הפער בין נשים לגברים בבחירה בהוראה כהעדפה ראשונה לקריירה ניכר יותר בבתי ספר דוברי עברית – 63% מן המורות לעומת 52% מן המורים בחרו בה כהעדפה ראשונה לקריירה – בהשוואה לבתי ספר דוברי ערבית (64% לעומת 57%, בהתאמה).

עוד מעניין לציין כי בישראל הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה גבוהה יותר בקרב מורים ותיקים (64%) בהשוואה למורים בראשית דרכם (51%), וממצא זה נכון בשני מגזרי השפה וכן בממוצע מדינות ה-OECD (68% לעומת 59%, בהתאמה). ייתכן שהדבר משקף הבדלים בנשירה/התמדה בין מורים. לדוגמה, מורים שהוראה הייתה הבחירה הראשונה שלהם נוטים פחות לעזוב את המקצוע ומתמידים בו יותר, בהשוואה למי שההוראה לא הייתה בחירתם הראשונה, ועל כן שיעורם בקרב מורים ותיקים גבוה יותר. יש לזכור כי מורים שכבר עזבו את המקצוע לא השתתפו בסקר, כך שהערכים הללו משקפים את שיעורי הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה רק בקרב המורים הפעילים במערכת החינוך.

מן הראוי לציין כי כצפוי בבתי ספר דוברי עברית, שיעורי הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה גבוהים יותר בקרב מורים שההסמכה הראשונה שלהם להוראה הייתה בתוכניות להכשרת מורים – אם במתכונת משולבת במכללה לחינוך (72%) ואם במתכונת דו-שלבית באוניברסיטה (65%), ונמוכים יותר בקרב מורים שהוסמכו בתוכניות להסבת אקדמאים – אם במסלול הרגיל (39%) ואם במסלול לתואר שני M.Teach (52%), או בקרב מי שאין להם תעודת הוראה (52%). לעומת זאת, בבתי ספר דוברי ערבית לא נמצא הבדל של ממש בשיעורי הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה לפי מסגרת ההכשרה להוראה (כ-60% עד 65%, לעומת רק 13% בקרב מי שאין להם תעודת הוראה). הסבר אפשרי להבדל זה בין מגזרי השפה הוא פער באפשרויות התעסוקה, אך הדבר מצריך בחינה מעמיקה והמשך מחקר. עוד ראוי לציין כי הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה דומה בין מורים בקבוצות הגיל השונות (60% בקרב מורים צעירים עד גיל 30, 61% בקרב מורים בני 30-49 שנים ו-62% בקרב מורים מבוגרים בני 50 ויותר).

במחקר טאליס נעשה ניסיון ללמוד על קשר אפשרי בין הבחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה (משתנה מסביר/בלתי תלוי) לבין תחושת החוללות העצמית של המורים ושביעות רצונם מהמקצוע (משתנים מוסברים/תלויים), תוך בקרה על משתני רקע של המורים (מגדר, ותק בהוראה). בישראל ובמדינות רבות שהשתתפו במחקר נמצא, כצפוי, כי מורים שבחרו בהוראה כהעדפה ראשונה נטו להיות הן בעלי תחושת חוללות עצמית גבוהה יותר (גם כאשר שביעות רצון מוחזקת קבוע כמשתנה מבוקר) והן בעלי שביעות רצון גבוהה יותר מן המקצוע (גם כאשר תחושת חוללות עצמית מוחזקת קבוע כמשתנה מבוקר).

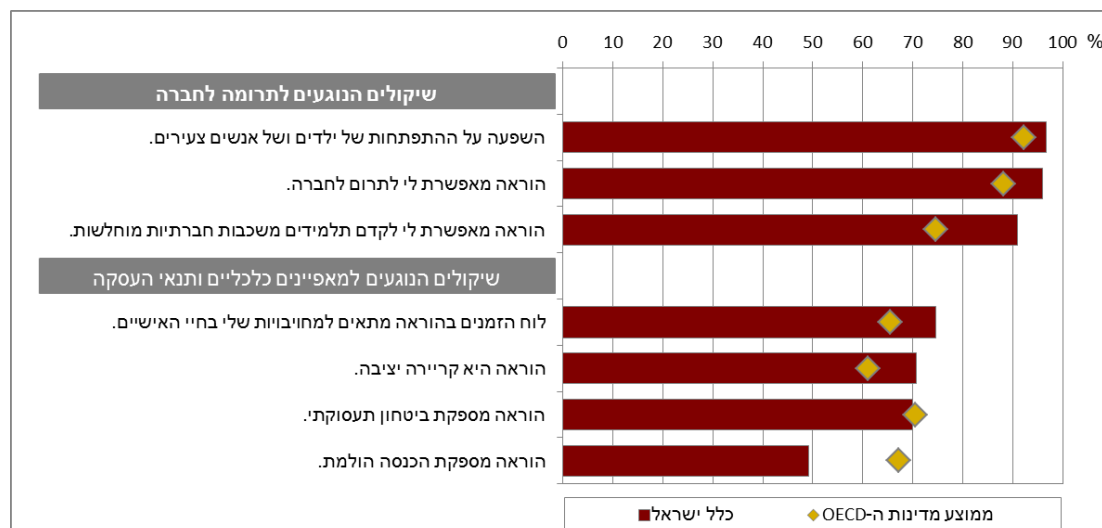
5.2. שיקולים בהחלטה להיות מורה

במחקר טאליס נשאלו המורים על החשיבות שייחסו לשיקולים שונים בהחלטתם להיות מורים. להלן דיווח על שיעור המורים שהשיקולים הללו היו "חשובים במידה בינונית" או "חשובים מאוד" בהחלטתם להיות מורים. בישראל חלק הארי של המורים ייחסו חשיבות בינונית או רבה לשיקולים הנוגעים להגשמה עצמית דרך שירות הציבור ולתרומה לחברה (תרשים 15), קרי לכך שהוראה מאפשרת להשפיע על ההתפתחות של ילדים ואנשים צעירים (97%), לתרום לחברה (96%) ולקדם תלמידים משכבות חברתיות מוחלשות (91%). שיעור נמוך מזה, כשלושה רבעים מן המורים, ייחסו חשיבות לשיקולים הנוגעים למאפיינים כלכליים ולתנאי העסקה במקצוע ההוראה, קרי ללוח הזמנים בהוראה (75%), לכך שהוראה מספקת קריירה יציבה (71%) או ביטחון תעסוקתי (70%), ושיעור נמוך אף יותר – רק כמחצית מהמורים (49%) – ייחסו חשיבות לכך שהוראה מספקת הכנסה הולמת.

ככלל, מדרג השיקולים החשובים בהחלטה להיות מורה בישראל דומה למדרג בממוצע מדינות ה-OECD (תרשים 15). כמו כן, שיעורי המורים בישראל שייחסו חשיבות לשיקול נתון דומים על פי רוב לשיעורים המקבילים בממוצע מדינות ה-OECD או גבוהים מהם ב-10% לכל היותר. עם זאת נמצא הבדל של ממש בין ישראל לממוצע במדינות ה-OECD: האפשרות לקדם תלמידים משכבות חברתיות מוחלשות הייתה שיקול בבחירה במקצוע בעבור מורים

רבים יותר בישראל (91% לעומת 75%, בהתאמה), ואילו הכנסה הולמת מהוראה הייתה שיקול בבחירה במקצוע בעבור פחות מורים (49% לעומת 67%, בהתאמה).

תרשים 15: שיעורי המורים שייחסו חשיבות לשיקולים השונים בהחלטתם להיות מורים – ישראל וממוצע מדינות ה-OECD

מקור למידע: OECD (2019), טבלה I.4.1

ככלל, לא נמצאו הבדלים ניכרים בין המדינות שהשתתפו במחקר. כך, לדוגמה, ההשפעה על התפתחותם של ילדים ואנשים צעירים הייתה השיקול הנפוץ ביותר ב-37 מדינות, וב-10 מדינות נוספות שיקול זה היה השני הנפוץ ביותר (לרוב לאחר האפשרות לתרום לחברה). במדינות מזרח אסיה ובפינלנד ולטביה – שנודעות באיכות ההוראה בהן, במעמד הגבוה של מקצוע ההוראה ובמעמד הכלכלי האיתן של המורים – השיקולים של ביטחון תעסוקתי, קריירה יציבה והכנסה הולמת זוכים לחשיבות רבה יותר. מכלול הממצאים מעידים שהפיכת מקצוע ההוראה למושך מבחינה כלכלית, בהשוואה למקצועות אחרים המצריכים רמת השכלה דומה, יכולה לסייע במיצובו כמקצוע אטרקטיבי. מעניין לציין כי מרביתן של מדינות אלו בולטות בהישגים גבוהים במבחנים בין-לאומיים, וסביר שההכרה ביעילות מערכת החינוך ובתרומתה להישגי תלמידים מהווה גם היא מוקד משיכה למועמדים איכותיים להוראה.

בישראל נמצא כי שיעורי הדיווח על שיקולים הנוגעים להגשמה עצמית באמצעות שירות הציבור דומים בקרב מורים בשני מגזרי השפה (לוח 19). לעומת זאת, שיעורי הדיווח על שיקולים הנוגעים למאפיינים כלכליים ותנאי העסקה במקצוע ההוראה גבוהים יותר בכ-15% עד 30% בקרב מורים בבתי ספר דוברי ערבית בהשוואה לבתי ספר דוברי עברית, ובעיקר בכל הנוגע לכך שההוראה מספקת הכנסה הולמת (70% בבתי ספר דוברי ערבית לעומת 42% בלבד בבתי ספר דוברי עברית) וקריירה יציבה (85% לעומת 66%, בהתאמה). ייתכן כי החשיבות הנמוכה יחסית הניתנת לשיקולים כלכליים ולתנאי העסקה במקצוע ההוראה בישראל בכלל ובקרב מורים בבתי ספר דוברי עברית בפרט נובעת מהמעמד (גם הכלכלי) הלא גבוה של המקצוע, כך שמלכתחילה ציפיותיהם של הבאים בשעריו אינן גבוהות.

לוח 19: שיעורי המורים שייחסו חשיבות לשיקולים השונים בהחלטתם להיות מורים¹

ההיגד	כלל ישראל	ממוצע OECD	בתי"ס דוברי עברית	בתי"ס דוברי ערבית
הוראה מאפשרת לי להשפיע על ההתפתחות של ילדים ושל אנשים צעירים	97%	92%	97%	96%
הוראה מאפשרת לי לתרום לחברה	96%	88%	96%	97%
הוראה מאפשרת לי לקדם תלמידים משכבות חברתיות מוחלשות	91%	75%	91%	92%
לוח הזמנים בהוראה (למשל שעות העבודה, חופשות, משרות חלקיות) מתאים למחויבויות שלי בחיי האישיים	75%	66%	71%	87%
הוראה היא קריירה יציבה	71%	61%	66%	85%
הוראה מספקת ביטחון תעסוקתי	70%	71%	66%	80%
הוראה מספקת הכנסה הולמת	49%	67%	42%	70%

ככלל, בשיקולים לבחור במקצוע ההוראה לא נמצאו במרבית המדינות הבדלים ניכרים בין מורים בראשית דרכם ובין מורים ותיקים. ב-12 מדינות, ובעיקר במדינות נורדיות (פינלנד, איסלנד ונורבגיה), בניו-זילנד ובאסטוניה נמצא שמורים בראשית דרכם, בהשוואה למורים ותיקים, ייחסו יותר חשיבות לתרומה לתלמידים משכבות מוחלשות. ייתכן שהדבר נובע מגלי הגירה ומאבטלה המונית בשנים האחרונות, שהם רלוונטיים לעת שקדמה להכשרת המורים החדשים. ב-18 מדינות, מורים בראשית דרכם ייחסו פחות חשיבות לביטחון תעסוקתי בהוראה (הדבר בולט בפורטוגל: 71% מהמורים הוותיקים לעומת 39% בלבד מהמורים בראשית דרכם ייחסו לכך חשיבות). ייתכן שהדבר נובע מכך שבעת האחרונה הביטחון התעסוקתי במגזר ההוראה פחת, בעיקר במדינות מתפתחות המתמודדות עם מחסור בכוח הוראה ואשר מגייסות כוח אדם המועסק בחוזים זמניים, ועל כן שיקול זה רלוונטי פחות למצטרפים החדשים למקצוע (להבדיל ממורים ותיקים שהורגלו לתנאים אחרים). בישראל לא נמצאו הבדלים של ממש בין מורים ותיקים למורים בראשית דרכם, למעט העובדה שהשיקול 'הוראה מספקת הכנסה הולמת' היה שיקול מרכזי בבחירת המקצוע בעיקר בקרב מורים ותיקים (51% לעומת 44% בקרב מורים בראשית דרכם). אולי הדבר נובע ממבנה מערכת השכר לעובדי הוראה בישראל, שבה קיימים פערי שכר גבוהים בין מורים ותיקים למורים בראשית דרכם. אף כי המורים נתבקשו להתייחס לשיקולים הראשונים שהנחו אותם לבחור במקצוע, ייתכן שהשיקול הכלכלי, ודאי עם ההתבגרות ועם האחריות הכלכלית הנוספת, לצד העובדה שהם נהנים מעלייה בשכר, גרם להם לייחס חשיבות יתרה לשיקול זה.

מבט-על: הקשר בין גורמי מוטיבציה להיות מורה ושיקולים בבחירת המקצוע לבין בחירה בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה ולהשתתפות בפעילויות לפיתוח מקצועי

במחקר טאליס ניסו לעמוד על קשר אפשרי בין גורמי המוטיבציה להיות מורה והשיקולים בבחירה במקצוע (משתנים מסבירים/בלתי תלויים) לבין מתן העדפה להוראה בבחירת קריירה (משתנה מוסבר/תלוי) תוך בקרה על מאפייני רקע של מורים (כגון מגדר וגיל). אומנם בישראל לא נמצאו קשרים שכאלו, אך בממוצע מדינות ה-OECD נמצא כי מורים שציינו כי השיקול בהחלטה להיות מורה היה קריירה יציבה, ביטחון תעסוקתי, השפעה על התפתחות ילדים או תרומה לחברה נטו לבחור בקריירת הוראה כהעדפה ראשונה. לעומת זאת, מורים שהוראה לא הייתה ההעדפה הראשונה שלהם לקריירה נטו לייחס חשיבות לנוחות הנלווית ללוח הזמנים בהוראה ולהכנסה הולמת.

¹ מורה שייחס חשיבות לשיקול מסוים הוגדר מי שבחר "במידה בינונית" או "במידה רבה" מתוך ארבע אפשרויות תשובה: "כלל לא", "במידה מועטה", "במידה בינונית" ו"במידה רבה".

לצד זאת, ייתכן שהמוטיבציה והשיקולים להצטרף למקצוע קשורים לא רק לתהליכים שמובילים לבחירה במקצוע אלא גם לתהליכים לאחר ההצטרפות למקצוע. על כן ניסו לעמוד במחקר, בין היתר, על הקשר בין המוטיבציה להיות מורה ושיקולים בבחירה במקצוע (משתנים מסבירים/בלתי תלויים) לבין השתתפות בפעילויות לפיתוח מקצועי (משתנה מוסבר/תלוי) תוך בקרה על מאפייני רקע של מורים (כגון מגדר, ותק בהוראה והיקף משרה). בישראל נמצא כי מורים ששיקולים של הגשמה עצמית באמצעות שירות הציבור היו מרכזיים בהחלטתם לבחור במקצוע נוטים להשתתף בפעילויות רבות יותר לפיתוח מקצועי (קשר דומה נמצא כמעט בכל המדינות שהשתתפו במחקר), ואילו מורים ששיקולים הנוגעים למאפיינים כלכליים ותנאי העסקה במקצוע תפסו מקום מרכזי בהחלטתם נוטים להשתתף בפחות פעילויות לפיתוח מקצועי (קשר דומה נמצא ב-5 מדינות נוספות, וב-7 מדינות נמצא קשר הפוך). יש לציין כי המדינות שבהן נמצא קשר דומה והמדינות שבהן נמצא קשר הפוך אינן נבדלות אלו מאלו בשכר השנתי ההתחלתי הקבוע בחוק של מורים בבתי ספר ציבוריים (כמוצג בתרשים 70).